

De veelzijdigheid van Gait Berk

door Frits David Zeiler

Gait Berk (1927-2006) was een veelzijdig man. Op het briefpapier dat hij na zijn terugkeer in Kampen in 1980 gebruikte, vermeldde hij slechts 'fotograaf' en 'schrijver'. Maar hij was ook filmer, wetenschapsjournalist, scheepshistoricus, columnist en entertainer. Zijn papieren nalatenschap, door zijn weduwe Koot Berk-Peereboom in 2007 aan het Frans Walkate Archief geschonken, bevat de neerslag van die veelzijdigheid. In deze bijdrage willen we enkele kanten van het leven en werken van deze markante Kamper nader belichten.

Korte levensschets

Gerhard Lambert Berk werd op 3 april 1927 in Kampen geboren als middelste zoon van Jan Berk, directeur van de fabriek van geëmailleerde pannen

Schaduw van Gait Berk op een eik. 1954-1955.
Foto: Gait Berk. Collectie Frans Walkate Archief.

BK (Berk Kampen), en Jeane Waanders. Al in zijn middelbare schooltijd begon hij te schrijven en te fotograferen, waarmee de basis werd gelegd voor zijn latere beroepspraktijk. Een groot deel van die schooltijd viel samen met de bezetting; gedurende het laatste oorlogsjaar hield de toen 17-jarige scholier zich schuil in het waterrijke Noordwest-Overijssel en verrichtte er koeriersdiensten voor het Verzet. Die ervaring, en vooral ook het verblijf temidden van de rijke natuur, heeft zijn levenshouding gevormd.

Ondanks de onderbreking legde hij in 1946 met goed gevolg zijn eindexamen gymnasium af. Vervolgens vertrok hij naar Amsterdam, waar

Persoonsbewijs Gait Berk. Collectie Frans Walkate Archief.

hij onder meer psychologie, geschiedenis en journalistiek studeerde, echter zonder deze studies af te sluiten met een doctoraal. In 1953 raakte hij betrokken bij zijn eerste filmproductie, een documentaire over slachtoffer-tjes van de Watersnoodramp. Vervolgens werd hij assistent bij Bert Haanstra en kreeg hij op den duur ook de mogelijkheid om eigen films te maken. Daarvan werd zijn 'Botterfilm', uitgebracht in 1973, het grootste succes. In 1954 was Gait Berk getrouwd met Anneke ('Koot') Peereboom. Uit het huwelijk werden twee dochters geboren, Berendien in 1955 en Nicolette in 1957. Het gezin woonde op verschillende adressen in Amsterdam, tot het in 1960 een boerderijtje betrok in Nederhorst den Berg, dat door Gait eigenhandig was opgeknapt. Vanuit het centraal gelegen Nederhorst kon hij het land vervolgens gemakkelijk bereizen. Al noterend en fotograferend verza-

De dochters van Gait en Koot Berk op de loopplank. Opname gemaakt door Gait Berk tijdens de tocht met de 'Bertha' in 1959. In hetzelfde jaar gebruikt bij een artikel van Berk in de *Waterkampioen*.
Collectie Frans Walkate Archief.

melde hij materiaal voor de artikelen en reportages in tijdschriften als *Spiegel Historiae*, de *Waterkampioen* en *Spiegel der Zeilvaart*, en vanaf het begin van de jaren 1970 ook voor afzonderlijk verschijnende publicaties. Al bleef hij filmer, het schrijven in woord en beeld werd meer en meer zijn eigenlijke stiel. Zijn eerste boek, *De Bertha, de A-Ford en de mannetjes* (1961), over een boottocht met hindernissen die hij met zijn gezin door Nederland maakte, getuigt al van zijn opmerkingsgave en zijn vertellerstalent, en vooral ook van zijn liefde voor het water.

Aanvankelijk, als beginnend schrijver, noemde hij zich getuige de bewaard gebleven manuscripten 'Gerhard' of 'G.L.'. Anderen gebruikten de in de familie gebezigde roepnaam 'Gé'; onder dezen ook zijn oud-lerares Ida Gerhardt, die het misschien ook wat vreemd vond om een pupil aan te spreken met haar eigen achternaam. Later ging zij, zoals iedereen, over naar 'Gait', de gewone Oost-Nederlandse roepnaam voor Gerhard, Gerard of Gerrit. Toen hij populair-wetenschappelijke artikelen begon te schrijven en vervolgens ook publieksboeken uitbracht, werd het 'Gait L.' Daarnaast bediende hij zich van verschillende 'noms de plume', zoals 'Tante Lambertha', 'Gait uut Hamsterdam' en het al uit zijn middelbare schooltijd stammende 'Gait van 't Veerköppien'. Met dat laatste werd het havenhoofd aangeduid waar het veer over de IJssel naar het Kampereiland aanlegde, vlakbij de directiewoning van de Berk-fabriek.

In 1980 besloten Gait en Koot terug te keren naar Kampen; de dochters waren inmiddels het huis uit. Het echtpaar vestigde zich in de voormalige uit 1866 daterende blikslagerij en kistenmakerij van de firma Lehmkuhl. Het op de fundamenten van een 14de-eeuwse muurtoren gebouwde fabriekje

aan de Voorstraat droeg de bijnaam ‘de Helle’ (‘d' Elle’ op zijn Kampers). Er woei in die dagen in het stille en steile stadje aan de IJsselmond een wat liberaler geest, onder meer vanwege de komst van een aantal kunstopleidingen. De artistiek ‘angehauchte’, eigenzinnige publicist die Gait was paste wel in dat milieu (een kort dienstverband bij het Walkate Archief bleek niets voor hem; het bond hem veel te veel). Geleidelijk aan, en in zekere zin zijns ondanks, werd hij voor vele stadsgenoten een soort belichaming van de Kamper ziel. Zijn niet aflatende strijd voor het behoud van oude schepen en hun natuurlijke habitat, zijn beschouwingen vol milde jeugdherinneringen ‘Van toen en thans’ in de *Kamper Courant* en zijn markante optredens binnen en buiten de perken gaven hem bijna de status van

‘De Helle’ (Voorstraat 25) voor de verbouwing in 1980. Het aangetroffen sanitair werd geschonken aan de Stadsgehoorzaal in ruil voor een seizoenkaart voor twee personen.

Foto: Gait Berk. Collectie Frans Walkate Archief.

cultfiguur. Hij liet het zich uiteindelijk maar aanleunen en werd weer Kamper met de Kampers, het liefst communicerend in het eigen dialect. Maar van tijd tot tijd vond hij het nodig nog een kritische noot te kraken. Toen 'zijn' krant eerst werd opgeslokt door het *Nieuw Kamper Dagblad*, kopblad van de nogal bloedeloze *Zwolse Courant*, en vervolgens werd omgedoopt in *De Stentor*, sprak hij spottend over 'De Censor'. Hij was toen al door zijn ziekte (Parkinson) gedwongen om zijn huis aan de Voorstraat te verlaten en met Koot zijn intrek te nemen in een huisje aan de Buitenhaven, vlakbij het terrein van de inmiddels gesloopte Berk-fabriek – 'an 't Veerköppien'. Daar overleed 'Gait L.' na een werkzaam en vruchtbaar leven op 17 april 2006.

Stenen en bomen

Terwijl zijn filmcarrière met horten en stoten verliep - Nederland was toen nog minder een filmland dan nu - ontplooidde Gait Berk zijn journalistieke gaven. Aan het einde van de jaren 1960 raakte hij betrokken bij het toen nog jonge tijdschrift *Spiegel Historiae*, waarvoor hij tientallen artikelen schreef. Het was een vorm van wetenschapsjournalistiek die hier te lande tot dusverre nauwelijks was beproefd; zowel Gait's schrijftalent als zijn brede belangstelling konden er uitstekend tot hun recht komen. Soms ging hij ver op pad voor een reportage, zoals in 1968 om de pas ontdekte Bremer kogge te zien, of in 1973 naar de resten van abdijen in Yorkshire. Vanzelfsprekend waren ook de illustraties van zijn hand. Een andere keer schreef hij uitgebreide, goed onderbouwde recensies van tentoonstellingen, zoals 'Amsterdam die kleine stad', waarmee het nieuwe Amsterdams Historisch Museum zich in 1972 presenteerde. Een kritische toon schuwde hij daarbij niet. Ook bij de presentatie van 'Nederlandse kunstenaars in de Oost' in het Rijksmuseum in hetzelfde jaar en de historische beeldvorming in het heropende Czaar Peterhuisje in Zaandam in 1971 plaatste hij de nodige kanttekeningen. Het is hem dan ook nauwelijks kwalijk te nemen, dat hij destijds op juichende toon schreef over de spectaculaire (maar later vals gebleken) vondsten van vuurstenen voorwerpen bij Hoogersmilde door de amateurarcheoloog Tjerk Vermaning. Vrijwel alle gerenommeerde oudheidkundigen van dat moment geloofden erin, dus ook de redactie: '*Spiegel Historiae* is er trots op in dit artikel als eerste de werkelijke wetenschappelijke betekenis van de vondst van Tjerk Vermaning vast te kunnen leggen. Deze primeur is mogelijk dankzij de medewerking van de hoogleraren dr. H.T. Waterbolk en dr. J.D. van der Waals en het Biologisch-Archeologisch Instituut te Groningen, die hiervoor nog ongepubliceerde gegevens beschikbaar stelden.'

Uit het werk voor het tijdschrift vloeiden vele opdrachten voort voor documentair fotowerk, onder meer voor boekenreeksen van dezelfde uitgever, Fibula-Van Dishoeck. Het waren bekende en goed lopende uitgaven, die in vele Nederlandse huisgezinnen werden aangeschaft - zoals *Wat is antiek?* door Petra Clarijs in twee deeltjes, liefst vier verschillende boekjes over antieke klokken door W.F.J. Hana, of het alom verwelkomde archeologische overzicht *Nederland in de Bronstijd* door J.J. Butler. Gait Berk maakte de zorgvuldig gearrangeerde omslagdia's en veelal ook foto's voor het binnenwerk. Toen schrijver dezes voor een publicatie over het Gooi in 1994 een opname zocht van een zogenaamde Drakenstein-urn, kwam hij tot zijn verrassing terecht bij zijn buurtgenoot, die hij tot dan toe voornamelijk met bootjes associeerde. En, uiteraard, met bomen.

De beide 'Bomenboeken' waren Gait's doorbraak naar het grote publiek. Aanvankelijk was de opzet voor het eerste deel bescheiden, en werd er gesproken van 'een boekje' waarin een aantal foto's van markante bomen in het Nederlandse landschap zou worden opgenomen. Het werd uiteindelijk een kloek boekwerk, dat als een soort standaard zou gaan dienen voor de nieuwe kijk op de nationale bomenrijkdom. Natuurlijk viel het onderwerp in een samenleving met zijn sterk opkomende natuur- en milieubesef in goede aarde; het waren immers ook de jaren van de acties tegen weg-aanleg in het Heilooer- en Bikbergerbos, over het landgoed Twickel en de oostelijke Veluwezoom bij Heerde, en door het helaas teloorgegangene Amelisseweerd. Op het inventariserende *Ons Bomenland* (1976), dat vele herdrukken beleefde, volgde het meer anekdotische *Zwerven door ons Bomenland* (1979). Daarvoor ging hij zelfs hier en daar de landsgrens over, onder anderen naar Kevelaer, Kleef en Bentheim. Hij vroeg bekende Nederlanders naar hun favoriete boom, behandelde exoten binnen en buiten arboreta, fotografeerde Oranjabomen en polderbosjes, stond stil bij haagbeuken en treurwilgen, en laste halverwege een sarcastisch verhaal in met als titel 'Het gemak dient de mens.' Het handelde over

Gait Berk. 1960. Foto: Bert Haanstra.
Collectie Frans Walkate Archief.

de plotseling alomtegenwoordige 'Connyveer' als afscheiding langs platte-landstuinen, en werd opgedragen aan Ida Gerhardt. Zijn oude lerares, die zo'n dertig jaar eerder al haar diepe bezorgdheid over het verdwijnen van natuur- en landschapsschoon aan hem had geuit, had haar ergernis over dit verschijnsel uitgesproken en hem gevraagd om dat in zijn boek eens aan de kaak te stellen.

Botters en punters

De jaren 1970 werden niet alleen gekenmerkt door een grote toename van het natuur- en milieubesef, maar ook door een bezinning op het cultureel en ambachtelijk erfgoed. Dat laatste uitte zich in een tomeloze inzet voor 'levende' monumenten, zoals de wind- en watermolens door het Gilde van Vrijwillige Molenaars (1967) en de oude zeilschepen door de Vereniging Botterbehoud (1968). Gait Berk, die zich altijd al verwant had gevoeld met het varende deel der natie, ontwikkelde zich als een der belangrijkste woordvoerders van de 'bruine schuiten-beweging'. In woord en beeld, want dat was immers zijn stiel. Al in de jaren 1960 had hij geschreven over de geneugten van het varen, onder meer in de *Waterkampioen* van de ANWB, en ook zijn korte film *morgen, Dag* (1961-1963), opgenomen aan het Ganzen-diep nabij zijn geboortestad, getuigde van zijn liefde voor het natte element. Het documentaire boek *Zij leefden van water* (1971) over het traditionele leven en werken in het waterrijke Noordwest-Overijssel kreeg hij aanvankelijk niet eens uitgegeven, maar werd uiteindelijk net als zijn bomenboeken een succes.

'Oude Schuiten Jippiejee!' schreef Gait kort na 1970, in dezelfde tijd dat hij als een echte schipper zijn baard liet staan. 'Oude schuiten - wat ziet een mens in oude schuiten? Sommigen zien er zoveel in dat ze al nijdig worden als je ze alleen maar 'schuiten' durft te noemen. Ze vinden het een denigrerend woord - trekschuit, zolderschuit, modderschuit - en willen niet dat dit voor hun schip of jacht wordt gebezigd.' Zijn liefde was in elk geval onvoorwaardelijk. Hij verwoordde die nog eens in het openingsartikel van het nieuwe, mede door hemzelf opgerichte tijdschrift *Spiegel der Zeilvaart* in 1977. 'Er wordt veel geschreven over de moderne watersport', aldus de tijdelijk hoofdredacteur, 'maar weinig voor de punterwezens en de sloepfanaten. (...) Toch vormen zij een aparte groep met heel eigen kenmerken. Zij varen op een eigen wijze, met een ondefinieerbaar gevoel voor de door de traditie gevormde schepen en een speciale smaak voor het contact met de elementen dat deze schepen bieden.' Vervolgens wees hij op het belang van

Balspelend meisje. Still uit de film *Morgen, Dag*. 1961-1963. Collectie Frans Walkate Archief.

het vastleggen van de laatste kennis en het bewaren van de laatste voorbeelden. ‘Varende monumenten zijn evengoed monumenten. (...) Waarom “rehabiliteren” we oude stadjes en niet de schepen die er de nering brachten; waarom zouden we oude pakhuizen restaureren en niet de schepen die er de lading aanvoerden? De oude schepen moeten blijven varen. Voor het voortzetten van een traditie is een band tussen heden en verleden nodig en als zodanig wil dit tijdschrift fungeren.’ Gait Berk heeft er het zijne toe bijgedragen om het blad tot een succes te maken. Hij schreef grotere of kleinere reportages, waaronder de rubriek ‘Gevonden Voorwerpen’ over vreemde cultuurrelicten aan de wal, en verzorgde, onder het pseudoniem Tante Lambertha, een hilarische kookrubriek met recepten voor in de kombuis die zowaar nog bruikbaar waren óók.

Maar Gait Berk was niet alleen ‘stukkiesschrijver’, hij was ook nog altijd

cinéaste. Al kort na de oprichting van 'Botterbehoud' vatte hij het plan op om een film over de Zuiderzeebotters te maken. Ondanks het feit dat hij nergens een financiering voor zo'n project kon vinden, begon hij in 1969 toch te draaien. Met enige trots memoreerde hij later dat hij op die manier de enige echte 'undergroundfilm' in Nederland had gemaakt. Dankzij meer dan honderd voorstellingen (met explicatie, want het was geen geluidsfilm) was hij een jaar of tien later uit de kosten. Hoewel hij toen schreef te zijn 'uitgebotterd', haalde hij met gemak ook nog de 250ste voorstelling, in de Kamper Stadsgehoorzaal in 1981. Met volle overgave had hij zich inmiddels op het kleinste scheepje gestort dat de Zuiderzee ooit bevoer, de punter. Daarover maakte hij zowel een film (1974-1976) als een boek (1984), en redde door de aldus gewekte belangstelling in één moeite door de ambachtelijke kennis van de punterbouw. Hoewel hij er nooit een academische graad in bereikte, heette Gait vanaf dat moment 'punteroloog'

Met zijn films over de zeilende bedrijfsvaartuigen sloot Gait naadloos aan bij de eerdere activiteiten van de Harderwijker Eibert den Herder. Diens *Zuiderzeefilm* uit 1931 over de rijke visserijtraditie werd juist op dat moment mede dankzij zijn speurzinnigheid herontdekt. Met Den Herder deelde hij dezelfde passie voor de oude binnenzee en zijn bedrijvigheid, maar over de veranderingen was hij wel een stuk realistischer. 'Ik heb de Zuiderzee nog met eigen ogen gezien,' schrijft hij in 1983, 'en de gedachte aan haar schoonheid en harmonie gaat me nog steeds door merg en been. Niemand had de Zuiderzee liever willen behouden dan ik, niemand had de Zuiderzeecultuur liever het eeuwige leven gegund dan ik.' Maar hoe dat bereikt had kunnen worden, wist zelfs Gait Berk niet. 'Al houden we nog zoveel van dingen - ze vergaan'. Hij sprak het niet uit, maar hij moet zich toen toch al wel hebben gerealiseerd dat hijzelf meer dan wie ook had bijgedragen aan het vastleggen en het daadwerkelijk levend houden van een bewonderde traditie. Achteraf kunnen we vaststellen dat hier zijn hart werkelijk lag, en dat in deze projecten de grootste betekenis schuilt van zijn oeuvre.

Gait Berk als fotograaf

Gait Berk was een kijker, een waarnemer en een registrator. Als filmer en als fotograaf ontplooidde hij zich vooral in het documentaire genre - het vastleggen van de werkelijkheid, zoals die zich voordoet aan het oog van de man achter de camera. Maar hij deed dat niet willekeurig, hij zocht zijn beelden echt uit en daarvoor had hij een scherpe blik. Toen hij voor zijn vijftiende verjaardag zijn eerste eigen camera kreeg - een erfstuk van zijn

Gait Berk filmt vanuit zijn motorsloep Bertha voor de film *Morgen, Dag*. Foto: Jaap de Jonge. Collectie Frans Walkate Archief.

grootvader - en zag dat deze voorzien was van een zelfontspanner, maakte hij onmiddellijk een dubbelportret van zichzelf met zijn vader. Naast beelden uit de natuur zouden portretten altijd een van zijn specialismen blijven. De fotoalbums in de papieren nalatenschap bevatten vrijwel uitsluitend zwart-wit-opnamen; vanaf 1959 heeft Gait nu en dan wat geëxperimenteerd met kleur, maar zwart-wit bleef de hoofdzaak. Kleur gebruikte hij overigens wel, maar dan in de vorm van kleurendia's, die hem weer van pas kwamen bij zijn beide bomenboeken en zijn boekomslagen, en bij dialezingen in het land. De zwart-witfoto's zijn over het algemeen klassiek in de goede zin des woords, ze ademen vaak een bepaalde verstilde sfeer, ze roepen een herinnering op, of ze zoomen letterlijk in op een voor de meeste mensen onbetekenend detail. Echte experimenten zijn zeldzaam. Wanneer er al een vergelijking kan worden getrokken, komt zijn manier van kijken het dichtst bij fotografen als Cas Oorthuys en Kees Scherer. Of Paul Huf, waar het de arrangementen betreft voor de boekomslagen van de Fibula-

Het gezin Berk op vakantie in Denemarken, weerspiegeld in een etalageruit in Kopenhagen. 1967.
Foto: Gait Berk. Collectie Frans Walkate Archief.

reeks, die doen denken aan de bierstilleven *Vakmanschap is meesterschap*. Door de jaren heen, ook de ruim dertig jaar dat hij elders woonde, is Gait Berk de omgeving van zijn geboorteplaats trouw gebleven. De keuze die hij voor zijn laatste boek maakte, *Dierbaar Kampen* (2004) geeft behalve een mooi historisch overzicht ook een compleet beeld van zijn manier van werken en zijn gevoel voor kwaliteit. Die blijken beide door de jaren heen opmerkelijk constant te zijn gebleven.

Vaak gaven de foto's de maker aanleiding tot kleine verhaaltjes, zoals de reeks *Sterk Water* in de *Waterkampioen* en *Gevonden Voorwerpen* in de *Spiegel der Zeilvaart*. Toen hij een bruggetje bij Portengen had gefotografeerd, publiceerde hij dit onder de typisch Gaitiaanse titel 'Gekwek over de kwakel'. Het was namelijk geen gewone ophaalbrug, zoals iedereen beweerde, maar een kwakelbrug, omdat die aan de bovenzijde maar voorzien was van één boom. En bij een met matrassen en ander vuil volgegooide Amsterdamse gracht, waarin een losgeraakt reclamebord dreef (het was nog in de jaren 1960, vóór

het algemene milieubesef) liet hij zijn fantasie de vrije loop. Op het bord stond de aanprijzing VERSTERKERS en Gait Berk schreef er een minibiografie bij in sprookjesstijl: 'Er was eens een man, die wou wat versterken'. Maar er was natuurlijk ook een moraal bij dit kleine verhaal: de watervervuiling moest worden aangepakt. 'Het kan geen kwaad het geluid te versterken van hen, die hun stem hiertegen verheffen.' Bijwerk misschien, maar keer op keer miniatuurtjes.

De albums bevatten vooral contactafdrukjes, of in ieder geval afdrukken op het kleine formaat zoals dat tot ver in de jaren 1960 gebruikelijk was. Op het eerste gezicht lijken het niet meer dan de alom bekende familie-

kiekjes, maar dat is schijn. Vele ervan treffen we op groter formaat weer aan bij een van Gait's talloze artikelen, en pas dan komen ze tot hun recht - in hun compositie, hun contrastwerking en hun beeldtaal. Ze krijgen een universele werking en dat is ook precies waarvoor de maker ze wist te gebruiken. In een fotoreportage in de *Toeristenkampioen* over Parijs in het vroege voorjaar figureert een jonge Française, die van de zon geniet op de Seinekade. We vinden de foto terug in een van de albums en het blijkt dan niet te gaan om een Parisienne, maar om de Nederlandse Sientje ten Holt, dochter van de kunstschilder Henri ten Holt en zuster van de later vermaard geworden componist Simeon. Gait kende de Ten Holten uit Amsterdam, en had Sientje en haar andere broer Friso veelvuldig bezocht toen hij net als zij in 1950 een aantal maanden in Parijs verbleef. De betreffende publicatie is overigens pas van 1958! In 1959 schrijft Gait in de *Waterkampioen* over de manier waarop kinderen 'aan de wal' kunnen worden beziggehouden waar de watersporter aanlegt bij zijn vakantietocht door het natte deel van Nederland. De goed gekozen illustraties - zorgelozer vakantievreugd kan men zich niet voorstellen - stammen regelrecht uit het album met het eigen gezin tijdens de roemruchte tocht met de Bertha.

Voorjaar aan de Seine. De zittende vrouw is Sientje ten Holt. 1950.

Foto: Gait Berk. Collectie Frans Walkate Archief.

De dorpsnotaris bij het boelhuis: J.D.F. van Halsema uit Hilversum op het erf van P. Alblas in Nederhorst den Berg. 1967.

Foto: Gait Berk. Collectie Frans Walkate Archief.

Een heel fraai voorbeeld, waarin de verteller in woord en beeld al volop tot zijn recht komt, is de reportage 'Boelhuis' in de *Gooi- en Eemlander* in 1968. Het gaat om een van de vele verkopeningen op het erf van een kleine boer, die besloten had het bedrijf te beëindigen; een verschijnsel dat overal in Nederland kon worden waargenomen, dus ook in de directe omgeving van Nederhorst den Berg. Gait Berk was zich toen al scherp bewust van het feit dat dit het einde betekende van een eeuwenlange cultuur: 'De boer-oude stijl is bezig te verdwijnen; zijn tijdperk wordt uitverkocht.' Hij koos bij zijn verhaal treffende beelden: de naburige boeren die de veestapel staan te keuren, de nieuwsgierige kijkers die

misschien hopen op een stukje antiek uit de inboedel, de ijverig noterende secretaresse - en *last but not least* de notaris. Een welgedane man met paraplu, bolhoed en bolknak, zó weggelopen uit de *Camera Obscura*. In de fotoalbums krijgen ze allemaal een naam - verkopers, kopers, kijkers, notabelen - en zijn ook plaats en tijd vastgelegd, maar ze blijven staan voor een universeel verschijnsel.

Gait Berk ging in dit abstraheren of anonimiseren echter nooit verder dan verantwoord was. Van het gevaar dat men bij het gebruik van beelden in het algemeen, en van foto's in het bijzonder, ook te ver kon gaan, was de filmer-fotograaf zich zeer wel bewust. Naar aanleiding van een reizende tentoonstelling over een eeuw fotografie in Nederland schrijft hij in 1969 in *Spiegel Historiael* onder het motto De Waarheid van Foto's: 'De historicus beschikt inzake de laatste honderd jaar over afgietsels van de werkelijkheid. Want hoe men het ook keert of wendt: alles wat op een foto staat is ooit werkelijkheid geweest. Het kan zijn, dat de foto de situatie maar ten dele weergeeft; het kan zijn, dat de foto niet relevant is voor de gehele gebeurtenis; het kan zijn, dat de gebeurtenis voor de foto geënceneerd is; het kan zijn, dat het vastgelegde moment weinig of niets te maken heeft

met de dagelijkse realiteit - feit blijft: alles wat op de foto staat heeft zich eens voor de camera afgespeeld.' De historicus, aldus Gait Berk, moet foto's dus altijd kritisch benaderen. Er kan immers sprake zijn van bewuste en onbewuste manipulatie, maar ook van ongemerkt vastgelegde tijdsverschijnselen. Dit karakteriseerde hij als 'het reciproke effect' van de fotografie: 'de historie, die veranderd is door de foto, terwijl de foto de loop der historie weer vastlegt...'

Literaire ambities

Ik wil altijd maar dichten
Maar mijn verzen worden wild
Vaak zonder rijm of schema
Ze zijn zoals ikzelf

Kleine Anabasis (circa 1950)

Met zijn keuze voor film, fotografie en publicistisch werk, en met de talenten die hij daarin kon ontplooiën, schurkte Gait Berk zoals zovele van zijn collega's aan tegen het kunstenaarschap. Lange tijd heeft hij ook literaire ambities gehad. Zijn eindexamenlijst in 1946 vermeldt een 8½ voor Nederlands en ook de cijfers voor de andere talen, en voor geschiedenis, waren over het algemeen ruim voldoende. Alleen wiskunde lag hem niet. Het was duidelijk, dat zijn toekomst lag in het schrijven, of misschien ruimer gezegd in het vertellen. Al aan het begin van zijn studietijd in Amsterdam (1949-1950) legde hij de herinneringen aan zijn onderduik in Noordwest-Overijssel vast in een novelle, *De Buizerd*. Het is het verhaal over een wat eenzellige, dwarse jongen met een grote liefde voor de natuur, die het meisje van zijn dromen ontmoet en op dramatische wijze weer verliest. Gait's al meer genoemde oud-lerares klassieke talen op het gymnasium, Ida Gerhardt, oordeelde gunstig over het manuscript en heeft hem aangeraden om het te publiceren.

Het kwam er om een of andere reden niet van, maar dertig jaar lang dook 'zijn' *Buizerd* met enige regelmaat weer op - tot hij in 1987 in een brief aan de dichteres verzuchtte 'dat het er wel nooit meer van zou komen.' Het verhaal had, afgezien van misschien toch niet zo grote literaire kracht, inmiddels allang andere vormen aangenomen. Het boek *Zij leefden van water*, dat niet zijn eersteling was, maar wel zijn eerste echte schrijverssucces, vertelt het op een andere, voor het publiek op dat moment zeker meer aanspre-

Zij leefden van water - maar blijkbaar niet van water alleen. Gait Berk en Koot Berk-Peereboom. Begin jaren zeventig. Collectie Frans Walkate Archief.

kende manier. Ook hierin kon hij tenslotte zijn eigen gevoelens voor de natuur van rietland en wieden kwijt, diezelfde natuur die de jongen met de bijnaam Buizerd uit de novelle zo liefhad. Die jongen had weer veel van Gait zelf en deze deelde de intense natuurbeleving met zijn oude lerares, gepaard aan een diepe bezorgdheid over het verdwijnen van die natuur. Ida Gerhardt had kort na de oorlog actief geprobeerd om het tij te keren, maar gaf het ten slotte maar op. 'Toen werden mijn kwatrijnen mijn wapen,' schrijft zij in 1949 aan haar pupil. Het moet haar voldoening hebben gegeven dat 'Gé' zich op een gegeven moment als filmer en publicist voor hetzelfde doel zou gaan inzetten. In de betreffende brief getuigt zij van een scherp inzicht in de mogelijkheden van de jonge Berk: 'Er is inderdaad in de uitingswijze van jouw en mijn werk verwantschap. Je zult, denk ik, het fotograferen en het schrijven moeilijk kunnen laten.'

In de papieren nalatenschap bevindt zich naast een groot aantal brieven van en aan Gerhardt nog een enkele andere getuigenis van literaire connecties. Toen hij eenmaal besloten had om zich aan het schrijven te wijden, probeerde Gait Berk op allerlei manieren toegang te krijgen tot de kringen van eveneens beginnende of al gevestigde literatoren. Eén zo'n middel was het sturen van (ongevraagd) commentaar. Toen de 'Prins der dichters', Adriaan Roland Holst, weer eens van zich had laten spreken door een limerick voor te dragen op een kunstenaarsfeestje, deed hij de volgende poëtische duit in het zakje:

Ik zeg U van A. Roland Holst
't Geeft niet of hij boemelt en bolst
Want ook na zijn dood
Roept ons land: hij is groot,
Klinkt zijn naam nog van Wijhe tot Olst!

Die laatste regel was ingegeven door het oorspronkelijke rijmpje, waarin de dichter zijn collega Willem Hussum beroemd had verklaard 'van Boston tot Bussum'. Roland Holst kon het grapje wel waarderen, en stuurde vrijwel per kerende post zijn antwoord:

Wees er zeker van, G.L. Berk:
Ik boemel en bols vóór ik werk -
en dit, schoon reeds 60,
bevalt mij nog bestig
op de route van Kribbe tot Zerk.

De correspondentie kreeg helaas geen verder vervolg. Weken, of misschien wel maanden lang zon Gait Berk op een antwoord waarmee hij zowel zichzelf als Roland Holst kon overtroeven, maar daar is hij natuurlijk nooit meer in geslaagd.

Literator of publicist, kunstenaar met een grote of een kleine k - Gait Berk was in ieder geval een vrijbouter met de ziel van een artiest. Dat die combinatie in zijn geboortestad niet altijd werd gewaardeerd, ondervond hij na zijn terugkeer herhaalde malen. Maar net zoals Willem G. van Maanen eens verklaarde dat in zijn liefde-haatverhouding met 'het stadje K.' uiteindelijk toch de liefde overheerste, gaf de gehechtheid aan zijn geboortestreek ook bij Gait de doorslag. Zijn bekroonde *Jeugd in de IJsseldelta* getuigde daarvan,

maar nog in hetzelfde jaar 1990 werd hij met zijn neus gedrukt op het feit dat de mentaliteit in Kampen nog altijd niet buitengewoon ruimdenkend is. In het kader van een reportage over volksverhalen (sagen) was ook het gemeenteraadslid C. Kranenburg geïnterviewd. Vanuit het stadhuis werd vervolgens geprobeerd deze scène uit de film te knippen, omdat het raadslid eerder in opspraak was geraakt door een zedenzaak. In zijn column in de *Kamper Courant* maakte Gait Berk zich terecht boos over deze poging tot censuur en brandmerking van iemand die al een keer veroordeeld was. Op vragen in de raadscommissie antwoordde burgemeester Kleemans echter geen aanleiding te zien om de betrokken ambtenaar te berispen. Integendeel, de ware boosdoener was de stukjesschrijver. 'We kennen allemaal de kwaliteiten van Berk, maar ook zijn kleinheid van geest. Ik heb er daarom ook spijt van dat wij als gemeente Kampen van zo'n man voor 5000 gulden aan boekjes hebben afgenomen.' Van kleingeestigheid gesproken! In hetzelfde dossier bevindt zich een ongedateerde, losse aantekening waarin Gait Berk weliswaar niet rechtstreeks op deze kwestie reageert, maar de negatieve kant van de Kamper samenleving voortreffelijk samenvat: 'Kampen is een slechte stad voor artiesten. Ze worden hier door de bank beschouwd als uitvreter, kunstmakers en bedriegers, die luiere en prutsen op kosten van de gemeenschap en de burgerij voor de gek houden met raar gemaakte en onbegrijpelijke producten.' Niet voor niets, zou je in de geest van Gait kunnen zeggen, is Kampen zijn met zoveel vreugde binnengehaalde kunstopleidingen weer kwijtgeraakt.

Besluit

Gait Berk was een verteller met een breed repertoire en een duidelijke boodschap, waarvoor hij alle beschikbare middelen wist in te zetten. Toch leek hij daarmee meer op de oudere lichter onder de natuur- en landschapsbeschermers, zoals Jan P. Strijbos en Bert Garthoff, dan op de moderne televisiegeneratie van Midas Dekkers en Geert Mak. Ondanks zijn nationale, en bijwijlen ook internationale oriëntatie heeft zijn werk achteraf gezien een sterk regionalistische inslag. In dat opzicht toont hij verwantschap met streekgenoten als Harry Wonink, Adriaan Buter en Ger Dekkers, die zich vaak op hetzelfde vlak bewogen en met wie hij soms ook samenwerkte (Ger leverde hem bijvoorbeeld de 'Drie bomen bij Windesheim' voor zijn tweede Bomenboek). Dat regionale karakter staat de universele betekenis van zijn werk niet in de weg; het is immers van hoge kwaliteit. Bovendien is hij er ten volle in geslaagd om de verglijdende tijd erin te vangen. Zoals Jacob Olie

Gait en Koot in het Frans Walkate Archief. 1996. Foto: F.D. Zeiler.

en G.H. Breitner de snelle veranderingen in Amsterdam rond de vorige eeuwwisseling hebben vastgelegd, zo heeft Gait Berk in woord en geschrift, in stilstaand en bewegend beeld de cultuur van het waterrijke hart van Nederland voor het nageslacht helpen bewaren.

Bronnen en literatuur

Korte levensschets:

- Gait L. Berk, *De Bertha, de A-Ford en de mannetjes - onbewimpeld verslag van een boottocht*. Amsterdam 1961.
- idem, *Dierbaar Kampen*. Kampen 2004, 113-114.
- Huib Strengers, 'Gait L. Berk (Kampen 3 april 1927 - Kampen 17 april 2006)'. In: *Kamper Almanak 2006*. Kampen 2006, 173-175.
- Geraart Westerink, *Voorlopige plaatsingslijst archief Gait Berk* [afgekort: GB]. Frans Walkate Archief Kampen 2007.
- Mondelinge informatie Koot Berk-Peereboom, 2009.

Stenen en bomen:

- GB 10, nummers *Spiegel Historiae*, 1978-1985.
- GB 13 en 14, Fibulareeks, Van Dishoeckboekjes en andere publicaties, 1968-1979.
- Gait L. Berk, *Ons Bomenland*, Bussum 1976; *Zwervend door ons Bomenland*, Bussum 1979.

Botters en punters:

- GB 2, eerste bundel met manuscript over zeilvaart.
- GB 11 en 12, nummers *Spiegel der Zeilvaart*, 1977-1987.
- Gait L. Berk, *Zij leefden van water*, Meppel 1971; *De Punter*, Weesp 1984/Haarlem 1999².
- Botterfilm: GB 2 en 11, *Waterkampioen* 1972 en *Spiegel der Zeilvaart* 1978-2; z.o. GB 15 en 16.
- Terugvinden Zuiderzeefilm: GB 3; commentaar op veranderingen GB 11, *Spiegel der Zeilvaart* 1983-8.

Gait Berk als fotograaf:

- *Dierbaar Kampen* (zie boven).
- GB 7-9, fotoalbums.
- GB 2 en 3, ringband met onder meer columns Sterk Water en doosje foto's idem; GB 3 en 12, map Afgelegde Gevonden Voorwerpen en jaargangen *Spiegel der Zeilvaart*.
- Gebruik van foto's: GB 7 (Sientje ten Holt, circa 1950); GB 2 en 7 (kinderen, 1959); GB 4 en 8 (Boelhuis, 1967/68).
- GB 10, *Spiegel Historiae* 1969-9.

Literaire ambities:

- GB 2, bundel *Kleine Anabasis*.
- GB 3, bundel *De Buizerd*; GB 5, brief GB, 7-5-1987 en enveloppen *Een jeugdroman en De Buizerd*.
- GB 5, brief Ida Gerhardt, 15-10-1949.
- GB 2, map *Bijwerk Punterland* (gedicht A. Roland Holst); losse map *Ultieme limerick*, 2004.
- GB 6, map *Stukjes van toen en thans* (uitgegeven als *Van Thoen en tans*, Kampen 1992).
- Gait L. Berk, *Een jeugd in de IJsseldelta*. Kampen 1990.

Bibliografie

In het door Gait Berk samengestelde fotoboek Dierbaar Kampen (Kampen 2004) is een lijst van zijn publicaties opgenomen. Met toestemming van de samenstellers is dit overzicht ongewijzigd overgenomen.

Publicaties en films van Gait L. Berk

[zoals met medewerking van de auteur is opgenomen in zijn laatste fotoboek]

Boeken:

De zaak M.P., naar een scenario van Bert Haanstra, Leiter Nypels, Maastricht (1960). Komische thriller met Manneke Pis in de hoofdrol.

De Bertha, De Aford en de mannetjes, Moussault Amsterdam (1961). Onbewimpeld verslag van een boottocht met een oude sloep.

Zij leefden van water, Boom Meppel (1971) (1972², 1979³). Herinneringen aan de Noordwesthoek van Overijssel.

Ons Bomenland, tekst en foto's, Unieboek Bussum (1976), (1984⁴). Bestseller over de rol van de bomen in het Nederlandse landschap.

Zwerven door ons Bomenland. Unieboek Bussum (1979). Vervolg op *Ons Bomenland*, met meer aandacht voor bijzonderheden.

Landschappen in Overijssel, Waanders Zwolle (1980). Beknopte landschapsgeschiedenis van Overijsselse streken, geschreven samen met Adriaan Buter.

Kampen Kieken, echt fotoboek met weinig tekst, Kok, Kampen (1981). Lof van het huidige Kampen in ouderwetse zwart-wit foto's.

De Punter, De Boer Maritiem Weesp (1984); *Spiegel der Zeilvaart*, Haarlem (1999²). Standaardwerk over de geschiedenis, bouw en toepassing van punters.

Door storm en stilte, Veluws Museum Harderwijk (1986). Bewerkte memoires van de ex-Zuiderzeevisser Willem Foppen.

Een jeugd in de IJsseldelta, Kok Kampen (1990). Publiciteitsprijs van Overijssels Landschap. Wat de IJssel en zijn Delta betekenden voor een opgroeiende jongeman.

Van Thoen en tans (verhalenbundel), Boompjespers Kampen (1992).

Nota bene: Nagenoeg alle genoemde werken zijn geïllustreerd met eigen foto's van de auteur.

Artikelenseries:

Sterk water, in *De Waterkampioen* 1964-1966. Columns. Sterke verhalen over het water, half om half foto en tekst.

Tante Lambertha's menu, in *Spiegel der Zeevaart* 1977. Kookrubriek, hoe aan boord voedzame, gezonde en listige maaltijden te bereiden.

Verhalen uit de Noordwesthoek, in *Kamper Nieuwsblad* e.a. 1980-1981. Cultuur, natuur en avontuur van de bewoners van het Wiedengebied.

Sjiek water, in *Spiegel der Zeilvaart*. Column over van alles en nog wat aan de waterkant, half om half foto en tekst.

Gevonden voorwerpen, in *Spiegel der Zeilvaart* 1980. Column.

Nota Bene: Talloze afzonderlijke stukjes die her en der in diverse bladen zijn verschenen, zijn niet vermeld. Ook niet genoemd zijn de illustraties en omslagdia's die Berk maakte voor de boeken van anderen.

Films:

Zeeuwse kinderen, 1954, 16 mm zw-wit, 30 min. Reportage 1000 Zeeuwse kinderen op één dag naar hun vakantieadressen gebracht.

Visiefilm, Max de Haas' Filmmij; (1955-1956: reportages en documentaires, o.a. *Ilsy Vliegshow - Antiekbeurs in Delft - Koningin Juliana opent radiotelescoop Dwingelo - Queen Elisabeth bezoekt Holland - Streng winter van '56 - Sneekweek -*

Het Polderwezen - Het Deltaplan - Boerenbruiloft in Losser.

morgen, Dag, 1961-1963, 35 mm zw-wit, 11 min. "Filmprélude". Korte film over het ontstaan van de dag in het Nederlandse waterlandschap.

Dingen maken, 1966, 16 mm zw-wit, 35 min. Civieltechniek van de Heidemij. Hoe de dingen gemaakt worden voor het dagelijkse leven van de mens.

De Bloemkamp uit, 1968, 16 mm kleur, 20 min. Camera: Rob Klinkert. Het jaarlijkse bootreisje van praktisch alle verpleegden van Bloemkamp, Bolsward.

Een Huis in Friesland, 1969, 16 mm zw-wit, 40 min. Documentaire. Hypermoderne zorgmethode in het verpleeghuis Bloemkamp te Bolsward.

Cartrix Olst, 1969, 16 mm kleur, 10 min. Opdracht Philips Duphar. Volautomatische en steriele vervaardiging en vulling van injectiespuiten.

Ik vaar op alle winden, 1970-1971, 16 mm zw-wit, 50 min. "Botterfilm". "Stomme" film over het restaureren van en zeilen met oude Zuiderzeebotters.

Het Puntermaken, 1974-1975-1976, 16 mm zw-wit, 50 min. "Punterfilm". De bouw van een punter op de voet gevolgd. Camera: Jaap de Jonge.

Nota bene: Bij alle genoemde films deed de auteur zelf het camerawerk tenzij anders vermeld.